

Hemşirelik ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Beceri Düzeyleri ve Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi

Aygül Kıssal¹, Mustafa Kaya², Medine Koç¹

¹Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye

²Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Tokat, Türkiye

Aygül Kıssal, Yrd. Doç. Dr.
Mustafa Kaya, Okutman Dr.
Medine Koç, Yrd. Doç. Dr.

İletişim:

Yrd. Doç. Dr. Medine Koç
Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye
Tel: 0 506 424 92 65
E-Posta: kocmedine@gmail.com

Gönderilme Tarihi : 05 Kasım 2015
Revizyon Tarihi : 28 Mart 2016
Kabul Tarihi : 30 Mart 2016

ÖZET

Amaç: Bu çalışma bir üniversitenin Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü öğrencileri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin karşılaştırması ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır.

Materyal ve Metot: Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü öğrencileri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu 2014-2015 öğretim yılında öğrenim gören toplam 496 öğrenci bu çalışmaya katılmıştır. Veriler "Kişisel Bilgi Formu" ve Korkut (1996) tarafından geliştirilen "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" ile toplanmıştır. Veriler SPSS 20 paket istatistik programında yüzdelik, ki kare, t-testi, Anova, Mann Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri ile değerlendirilmiştir. Çalışma için kurum ve katılımcılardan sözel izin alınmıştır.

Bulgular: Bu çalışmada Hemşirelik öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri 74.61 ± 15.97 , Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin ise 67.93 ± 16.01 ve gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .05$). Sınıflara göre iletişim beceri düzeyleri her iki bölüm öğrencilerinde de istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir ($p > .05$). Erkek öğrencilerin iletişim beceri düzeyi kadın öğrencilerden daha düşük olup aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Öğrencilerin spor yapma, yaşadığı yer, baba ve anne eğitim düzeyi, ailenin gelir durumu ile iletişim becerisi arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$).

Sonuç: Sınıf düzeyinin yükselmesinin iletişim beceri puanlarını değiştirmiyor olması, erkek öğrencilerin iletişim beceri düzeylerinin daha düşük olması ders müfredatlarına bazı düzenlemeler yapılmasının ve öğrencilerin iletişim beceri düzeylerini geliştirmesinin mesleki açıdan son derece önemli bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: iletişim becerileri, hemşirelik, beden eğitimi ve spor yüksekokulu

EVALUATION OF THE COMMUNICATION SKILLS OF NURSING AND PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS STUDENTS' AND THE ITS AFFECTING FACTORS

Aim: The aim of this descriptive study was to compare and examine the communication skill levels of Nursing Students of Health School and Students of Physical Education and Sports in University in terms of various parameters.

Material and Method: 496 students of Nursing and Physical Education and Sports Departments at a University in 2014-2015 academic year participated in the study. The data was collected through "Personal Information Form" and "The Scale of Evaluation of Communication Skills" questionnaires developed by Korkut (1996). The accumulated data was evaluated by SPSS 20 statistics program. In the analysis of the data; frequency, chi square, t-test, Anova, Mann Whitney U test and Kruskal-Wallis H tests were used. Permission from both the participants and the related institutions was obtained prior to the delivery of questionnaires.

Results: In this study, Nursing students' communication skill levels were 61 ± 15.97 and Physical Education and Sports Students' communication skill levels were 67.93 ± 16.01 . The difference between the two groups was statistically significant ($p < .05$). However, the communication skill levels in terms of classes were not significantly different between both departments ($p > .05$). Male students' communication skill level showed to be lower than the level of female students but it was not significantly different. The results did not show significant difference according to students exercise patterns, place of living, parents educational level, or parents income level with the communication skills.

Conclusion: The result of the study shows that, increasing the students' class level does not change the communication skill scores. The fact that male students demonstrated lower communication skills creates a necessity of changing the curriculum as students' communication skill levels should be developed equally for the purpose of preparing them for the profession.

Key words: communication skills, nursing, high school of physical education and sports

İnsanın çevreye uyum sağlayabilmesi için gerekli olan en önemli öğelerden birisi iletişimdir. Kişilerarası etkileşimin temel yapısını oluşturan iletişimin her bireyin yaşamında önemli bir yeri vardır. Günlük yaşantıların temeli insan ilişkilerine dayandığından insanlar ilişkilerini iletişim sayesinde düzenlerler. İletişim sürecini etkin bir biçimde kurma, sürdürme ve bundan bir doyum elde edebilmek için iletişim becerilerine sahip olmak gereklidir (1). Etkili iletişim becerilerinin, her türlü insan ilişkisinde ve her türlü meslek alanında ilişkileri kolaylaştırıcı olduğu bilinmektedir (2). İnsanlarla yoğun iletişimde bulunan ve doğrudan hizmet veren ortamlarda çalışan Hemşirelerin ve Spor alanında çalışan meslek gruplarının insan ilişkilerini kolaylaştırıcı olan iletişim becerilerine sahip olmaları gerektiği düşünülmektedir (3,4). Kişilerarası iletişime dayalı olan Hemşirelik mesleği üyelerinin, sağlıklı/hasta bireyin bakım ve tedavisinde hasta-hemşire iletişiminin başlaması, sürdürülmesi ve iletişim için uygun çevrenin oluşturulmasında önemli sorumlulukları bulunmaktadır (2,5). Yapılan çalışmalar; Hemşirelerin etkili kişilerarası ilişkiler ve iletişim becerisi geliştirmesinin hastalar üzerinde olumlu etkiler (hizmetten memnuniyetin artması, hastalık ve tedaviye uyum, iyileşmeye motivasyonun artması) yarattığını göstermektedir (6,7,8). Benzer olarak Beden Eğitimi ve Spor alanında çalışan meslek gruplarının bireylerle ve halkla sıkı iletişim halinde olmaları nedeniyle mesleki başarı ve sorunları daha yapıcı biçimde çözmeleri açısından etkin iletişim becerilerine sahip olmaları önemli görülmektedir (4,9,10). Bu nedenle hem Hemşirelik hem de Beden Eğitimi Öğretmenleri, Antrenörler ve Spor Yöneticileri mesleğini icra edecek bireylerin iletişim becerileri düzeylerinin yüksek olması gerektiğini söylemek mümkündür (8,9). Yapılan çalışmalar Hemşirelerin iletişim becerileri puan ortalamasının 69-103 arasında (6,7,11,12,13), Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) öğrencilerinin ise 70-109 puan arasında değiştiğini göstermektedir (4,9,10,14). Mutlu, Şentürk ve Zorba (2014) üniversite öğrencisi Tenisçiler üzerinde yaptıkları çalışmalarında iletişim becerileri düzeyleri beklenilenin ve diğer çalışmaların aksine düşük çıkmış, cinsiyet ve eğitim gördükleri bölümlerin ortalamaları karşılaştırıldığında ise istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmediği görülmüştür (15).

Hemşirelik ile BESYO öğrencilerinin iletişim becerilerini öğrenmesi eğitim süreci içinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte öğrencilerin gerek formal dersler gerekse uygulamalar (klinik/saha) sırasında kendine güven ve saygılarının artması, kişisel ve mesleki yönden gelişmeleri hedeflenmektedir. Bu süreçte öğrencilerin kişisel ve mesleki yeterliliklerini geliştirmek için özellikle eğitimcilerin kolaylaştırıcı, yönlendirici ve rol modeli olarak önemli katkılar

sağlayabileceğini belirtmektedir (6,9). Bu anlamda geleceğe hazırlanmakta olan Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin öğrenim süreleri içinde iletişim becerileri konusunda eğitim almaları gerekli ve önemlidir. Öğrencilerin, gerek günlük yaşantılarında gerekse ileride sürdürecekleri meslek yaşantılarında yararlı olacak ve başarılarına önemli bir katkı sağlayacak olan iletişim becerileri konusunda değerlendirilmeleri bu açıdan önem arz etmektedir. Öğrencilerin iletişim becerilerine ne derecede sahip olduklarının anlaşılması, sahip oldukları becerilerin daha da geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapmak oldukça önemlidir. Bununla birlikte öğrencilerin iletişim yeteneklerinin ne oranda geliştiği, uygulamalarda ne derece başarı gösterdikleri vb. yeterince bilinmemektedir. Konu ile ilgili çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, her iki meslek grubu öğrencileri üzerinde ayrı ayrı çalışmalar yürütülmüştür. Fakat bu iki meslek grubunun karşılaştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yukarıdaki hedeflere uygun olarak gerek ilgili dersler, gerekse eğitici tutum ve yaklaşımlarını yeniden düzenlemeye katkı verecek veriler oluşturulması için öğrencilerin iletişim yeteneklerini ortaya koyan bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Bu çalışmanın amacı; bir üniversitenin Sağlık Yüksekokulu (SYO) Hemşirelik Bölümü öğrencileri ile BESYO öğrencilerinin iletişim becerisi düzeylerinin karşılaştırması ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Gereç ve yöntem

Araştırmanın yöntemi

Araştırma, bir üniversitenin SYO Hemşirelik Bölümü öğrencileri ile BESYO öğrencilerinin iletişim becerisi düzeylerinin karşılaştırması ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır.

Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini bir üniversitenin 2014-2015 öğretim yılında öğrenim gören SYO Hemşirelik Bölümü öğrencileri (N=411) ile BESYO (N=375) öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada çalışma evreninin tamamına ulaşılması hedeflenmiş olup, ancak hastalık ve devamsızlık nedenleri ile okulda bulunmayan, anket uygulamada gönüllülük esas alındığı için anketi uygulamak istemeyen öğrenciler dışında kalan SYO Hemşirelik Bölümünün 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden 202 (%68.2) kadın, 94 (%31.8) erkek, BESYO'nun 94 (%47) kadın, 106 (%53) erkek öğrenci olmak üzere toplam 496 gönüllü öğrencisi araştırmanın örneklemi oluşturmuştur.

Çalışmanın yürütüldüğü SYO Hemşirelik Bölümünde bazı ders ve uygulamalarda öğrencilerin iletişim becerilerinin geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bu bölümde öğrenciler

Hemşirelik Esasları dersi kapsamında birinci sınıfta tek bir konu olarak "İletişim" konusu ile karşılaşmakta, ikinci sınıfta iki saat teorik ve iki saat laboratuvar olmak üzere "Kendini Tanıma ve İletişim Yöntemleri" dersini zorunlu olarak almakta, dördüncü sınıfta ise Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği dersi kapsamında "Psikiyatri Hastası ile İletişim" konusuna yer verilmektedir. BESYO'nun Antrenörlük Eğitimi Bölümünde ise 2013-2014 eğitim öğretim yılına kadar iletişim becerilerine yönelik herhangi bir ders olmamasına karşın, bu yıldan itibaren üçüncü sınıf güz yarıyılında üç saatlik "Etkili İletişim Becerileri" dersi müfredata eklenmiştir. Beden Eğitimi öğretmenliği müfredat programında ise üçüncü sınıf bahar yarıyılında üç saatlik "Etkili İletişim Becerileri" dersi yer almaktadır.

Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırma bir üniversitenin SYO Hemşirelik Bölümü ve BESYO öğrencileri ile sınırlıdır.

Verilerin toplanması

Veri toplama araçları

Kişisel Bilgi Formu (KBF); KBF, SYO Hemşirelik Bölümü ve BESYO öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek ve bağımsız değişkenlere ilişkin verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış 16 kapalı uçlu sorudan oluşmaktadır.

İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ); Korkut (1996) tarafından geliştirilen "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ)" bireylerin iletişim becerilerini nasıl olduğunu değerlendirmektedir (16). Bu ölçek, beşli likert tipinde "her zaman=4"dan "hiçbir zaman=0" a kadar derecelendirilmiş olup, toplam 25 anlatımdan oluşmaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 0'dır. Artan puanlar bireylerin iletişim becerilerini olumlu yönde değerlendirdiklerini göstermektedir. Puanın fazla oluşu bireylerin iletişim becerilerini olumlu yönde değerlendirdiklerini yansıtmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında alfa iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur (16). Bu çalışma için alfa iç tutarlılık katsayısı 0.94 olarak saptanmıştır.

Verilerin değerlendirilmesi

Elde edilen veriler SPSS (versiyon 20) paket istatistik programında değerlendirilmiştir. Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde yüzdeler, ki kare, parametrik verilerde t-testi ve Anova, nonparametrik verilerde ise Mann Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri kullanılmıştır. İstatistiki analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak seçilmiştir.

Araştırmanın etik yönü

Araştırma için Üniversitenin SYO Hemşirelik Bölümü ve BESYO Bölümlerinin kurum izni ve tüm katılımcılardan sözlü onam alınmıştır. Anketler öğrencilere sınıf ortamında dağıtılmış, öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş, araştırma sonunda elde edilen bilgilerin araştırma raporu dışında her hangi bir yerde kullanılmayacağı; istedikleri zaman çalışmadan ayrılacakları, araştırma raporu kişisel bilgilerin yer almayacağı ve sır olarak saklanacağı açıklandıktan sonra araştırmaya katılıp katılmama kararı kendilerine bırakılmıştır.

Bulgular

Tablo 1'e bakıldığında araştırmaya katılan Hemşirelik öğrencilerinin yaş ortalaması 20.98 ± 1.76 , BESYO öğrencilerinin yaş ortalaması 24.22 ± 3.35 'dir. Araştırmaya katılan Hemşirelik öğrencilerinin çoğunluğu kadın (%68.2), BESYO'nun çoğunluğu erkek (%55.7) öğrencidir ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .05$). Öğrencilerin spor yapma durumu incelendiğinde BESYO öğrencileri (%41.5) Hemşirelik öğrencilerine (%2.7) göre daha fazla spor yapmakta ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .05$). Hemşirelik öğrencilerinin %51.4'ü ve BESYO öğrencilerinin %60'ı yaşamlarını şehir-büyük şehir merkezinde geçirdiklerini ifade etmişler ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Çalışmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları lise durumları incelendiğinde Hemşirelik öğrencilerinin çoğunluğunun (%43.6) Anadolu Lisesi, BESYO öğrencilerinin çoğunluğunun (%54) düz lise mezunu olduğu ve aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < .05$) saptanmıştır. Hemşirelik öğrencilerinin baba ve anne eğitimleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu saptanırken BESYO öğrencilerinin çoğunluğunun ortaokul ve üzerinde eğitime sahip oldukları ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Her iki bölümün öğrencilerinin yarısından fazlasının annesi çalışmamakta ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > .05$). Hemşirelik Bölümü öğrencilerinin çoğunluğunun (%64.2) BESYO öğrencilerinin ise neredeyse 1/3'ünün (%36) aile geliri 2000 TL ve altındadır ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < .05$) (Tablo 1).

Öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları sınıflara ve bölümlere göre incelendiğinde, Hemşirelik öğrencilerinin 2. sınıfta iletişim beceri puanında hafif bir düşme görülmesi birlikte yıllara göre iletişim beceri puanlarında artış belirlenmiş ancak aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > .05$). BESYO öğrencilerinin 4.

Tablo 1. Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre karşılaştırması

Sosyo-demografik özellikler	Hemşirelik		BESYO		İstatistik
	$\bar{X} \pm SS$		$\bar{X} \pm SS$		
Yaş	20.98±1.76		24.22±3.35		t= -12.523 p= .000
	n	%	n	%	
Cinsiyet					
Kadın	202	68.2	94	47.0	x ² =22.383 p= .000
Erkek	94	31.8	106	53.0	
Spor yapma					
Evet	8	2.7	83	41.5	x ² =142.532 p=.000
Hayır	204	68.9	51	25.5	
Ara sıra	84	28.4	66	33.0	
Yasamı geçirdiği yerleşim yeri					
Köy -Kasaba	49	16.6	33	16.5	x ² =4.708 p= .095
İlçe	95	32.1	47	23.5	
Şehir-Büyük şehir	152	51.4	120	60.0	
Mezun olunan lise					
Düz Lise	124	41.9	108	54.0	x ² =24.157 p= .000
Anadolu Lisesi	129	43.6	45	22.5	
Meslek Lisesi	43	14.5	47	23.5	
Babannin eğitim düzeyi					
Okur-Yazar Değil	7	2.4	3	1.5	x ² =58.136 p=.000
Okur-Yazar	10	3.4	3	1.5	
İlkokul	113	38.2	20	10.0	
Ortaokul	55	18.6	41	20.5	
Lise ve Dengi	79	26.7	92	46.0	
Üniversite ve Yüksekokul	32	10.8	41	20.5	
Annenin eğitim düzeyi					
Okur-Yazar Değil	37	12.5	20	10.0	x ² =59.701 p=.000
Okur-Yazar	19	6.4	16	8.0	
İlkokul	160	54.1	48	24.0	
Ortaokul	47	15.9	53	26.5	
Lise ve Dengi	29	9.8	51	25.5	
Üniversite ve Yüksekokul	4	1.4	12	6.0	
Annenin çalışma durumu					
Çalışıyor	116	39.2	73	36.5	x ² =.366 p= .305
Çalışmıyor	180	60.8	127	63.5	
Ailenin gelir durumu					
2000 TL ve altı	190	64.2	72	36.0	x ² =38.058 p=.000
2000 TL üzeri	106	35.8	128	64.0	

Sınıfta iletişim becerileri 1. 2. ve 3. sınıfa göre daha düşük ancak aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (p>.05) (Tablo 2). Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerileri puan ortalamaları BESYO öğrencilerinden daha yüksek ve gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<.05) (Tablo 2).

Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin sosyo-demografik ve ailelerine ilişkin bazı özelliklerine göre İBDÖ puan ortalamaları karşılaştırıldı. Çalışmaya katılan öğrencilerin puan ortalamaları cinsiyetlerine göre karşılaştırıldığında

Tablo 2. Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin sınıf ve bölümlere göre iletişim becerileri düzeylerinin karşılaştırması

Sınıf/Bölüm	n	$\bar{X} \pm SS$		% 95 GA		İstatistik değer	
				En düşük	En yüksek		
Hemşirelik	1. sınıf	72	73.82	15.56	70.16	77.48	F=1.316 p=.269
	2. sınıf	74	72.55	13.58	69.41	75.70	
	3. sınıf	68	74.29	14.19	70.86	77.73	
	4. sınıf	82	77.40	19.28	73.17	81.64	
BESYO	1. sınıf	23	67.35	15.81	60.51	74.18	F=.765 p=.515
	2. sınıf	36	70.89	10.71	67.27	74.51	
	3. sınıf	48	68.94	14.82	64.63	73.24	
	4. sınıf	93	66.40	18.23	62.64	70.15	
Hemşirelik BESYO	296	74.61	15.97	72.78	76.43	t=4.565 p=.000	
	200	67.93	16.01	65.69	70.16		

Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin grup içi kadın ve erkek öğrencilerinin iletişim becerileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken (p>.05) Hemşirelik Bölümünde öğrenim gören kadın ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları, BESYO öğrencilerine göre yüksek ve gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<.05). Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin spor yapma durumlarına göre incelenmesinde spor yapanların her iki bölümde de iletişim beceri puanları daha yüksek olup grup içinde anlamlı fark bulunmazken, bölümlere göre karşılaştırmada sporu yapan, yapmayan ve ara sıra yapan Hemşirelik öğrencilerinin iletişim beceri puanları BESYO öğrencilerinden daha yüksek ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<.05). Her iki grupta da yerleşim yerine göre şehir ve büyük şehirde yaşayanların iletişim beceri puanları daha yüksek olmakla birlikte grup içinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>.05), yerleşim yerine göre Hemşirelik öğrencilerinin puan ortalamalarının, BESYO öğrencilerine göre yüksek ve gruplar arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<.05). Bölümlerin kendi içinde iletişim beceri puanları açısından hem anne hem de baba eğitim düzeylerine göre karşılaştırmada istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmazken (p>.05), baba eğitiminde okuryazar-ilköğretim ile lise ve üzeri grubunda; anne eğitiminde ise okuryazar-ilköğretim grubundaki Hemşirelik öğrencilerinin iletişim beceri puanları BESYO öğrencilerinin iletişim becerileri puanlarından daha yüksek ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<.05). Bölümlerin kendi içinde ailenin gelir durumuna göre iletişim becerileri puanları değerlendirildiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>.05). Ancak bölümlere göre karşılaştırmada BESYO öğrencilerine göre Hemşirelik öğrencilerinin aile geliri 2000

Tablo 3. Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin bazı sosyo-demografik ve aile özelliklerine göre İBDÖ puan ortalamaları karşılaştırması

Özellikler	Hemşirelik		BESYO		İstatistik değer
	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	
Cinsiyet					
Kadın	75.55	17.09	67.98	16.30	t=3.598 p=.000
Erkek	72.59	13.12	67.88	15.83	t=2.299 p=.023
İstatistik değer	t=1.487 p=.138		t=.045 p=.964		
Spor yapma					
Evet	83.25	11.47	71.21	17.03	U=191.500 p=.050
Hayır	73.44	16.79	64.80	15.22	t=3.343 p=.001
Ara sıra	76.62	13.83	66.21	14.70	t=4.450 p=.000
İstatistik değer	KW=5.358 p=.069		F=3.156 p=.05		
Yaşamı geçirdiği yerleşim yeri					
Köy- Kasaba	72.59	15.63	65.85	16.39	U=565.500 p=.021
İlçe	73.96	16.84	67.77	17.00	t=2.056 p=.042
Şehir- Büyük şehir	75.66	15.54	68.56	15.59	t=3.736 p=.000
İstatistik değer	F=.796 p=.452		KW=.753 p=.686		
Babanın Eğitim Düzeyi					
Okur-Yazar Değil	77.14	14.75	63.33	19.55	U=5.000 p=.267
Okur-Yazar/İlköğretim	74.47	16.69	66.53	17.07	t=3.243 p=.001
Lise ve üzeri	74.67	14.96	68.70	15.48	t=3.045 p=.003
İstatistik değer	KW=.466 p=.792		KW=1.094 p=.579		
Annenin Eğitim Düzeyi					
Okur-Yazar Değil	70.05	19.96	68.65	19.82	U=348.0 p=.713
Okur-Yazar/İlköğretim	75.34	15.55	66.87	14.96	t=4.844 p=.000
Lise ve üzeri	74.67	13.25	69.65	16.67	t=1.497 p=.138
İstatistik değer	KW=2.809 p=.246		KW=2.796 p=.247		
Ailenin gelir durumu					
2000 TL ve altı	74.78	15.60	66.42	15.98	t=3.847 p=.000
2000 TL üzeri	74.29	16.68	68.77	16.02	t=2.574 p=.011
İstatistik değer	t=.251 p=.802		t=-.999 p=.319		

TL ve altı olanlar ile 2000 TL üzeri olanların her ikisinde de iletişim beceri puanları yüksek ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<.05$) (Tablo 3).

Tartışma

Bir üniversitenin SYO Hemşirelik Bölümü öğrencileri ile BESYO öğrencilerinin iletişim becerisi düzeylerinin karşılaştırması ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan çalışmamızda BESYO öğrencilerinin Hemşirelik öğrencileri ile karşılaştırıldığında yaş ortalaması, erkek öğrenci sayısı, spor yapma oranı daha yüksek olup çoğunluğu düz lise mezunudur. BESYO öğrencilerinin Hemşirelik öğrencilerine göre ana/baba eğitim düzeyi ve gelir düzeyi daha yüksek saptanmıştır. Bu çalışmada Hemşirelik öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri 74.61 ± 15.97 , BESYO öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin ise 67.93 ± 16.01 olduğu belirlenmiş olup sonucun Hemşirelik öğrencileri lehine anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Daha önce

yapılan araştırmalar incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri puan ortalamaları çoğunlukla orta seviyelerdedir. Sağlık alanında okuyan öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalarda ise nispeten diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha yüksek sonuçlar bildirilmektedir. Arifoğlu ve Rıza (2011) çalışmasında Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerileri puan ortalamasının 81.10 ± 7.63 olduğunu belirlenmiştir (7). Tutuk, Al ve Doğan (2002)'nin Hemşirelik birinci sınıf öğrencileri (19-22 yaş) ile yaptıkları çalışmada iletişim becerileri puan ortalaması 69.7 bulunmuştur (6). Bingöl ve Demir (2011)'in araştırmasında Amasya SYO öğrencilerinin iletişim becerileri puan ortalamalarının 102.69 (8); Erigüç, Eriş ve Kabalcıoğlu (2014)'nun araştırmasında 97.87 olduğu saptanmıştır (12). Tepeköylü, Soytürk ve Çamlıyer (2009)'in BESYO öğrencileri ile yapmış oldukları araştırmalarında öğrencilerin iletişim becerileri puan ortalamalarının (4.19 ± 0.37) yüksek olduğu belirlenmiştir (17). Gülbahçe (2010) çalışmasında Beden Eğitimi Öğretmenliği bölümündeki öğrencilerin iletişim becerileri puan ortalamasını 77.81 olarak saptanmıştır (14). Kılıçgil, Bilir, Özdiç, Eroğlu ve Eroğlu (2009) Çukurova Üniversitesi BESYO öğrencilerinin iletişim beceri puanı ortalamasını 107.42 ± 8.32 , Ankara Üniversitesi BESYO öğrencilerinin iletişim beceri puanı ortalamasını ise 100.16 ± 6.36 olarak tespit etmişlerdir (4). Çalışmamızdan elde edilen veriler her iki bölüm öğrencilerinin benzer çalışmalarda elde edilen iletişim beceri puan ortalamalarına göre daha düşük puan aldığını göstermektedir. Ancak bu durum diğer çalışmalardaki ölçek değerlendirme süreçleri ile ilgilidir. İletişim becerisi her iki meslek grubu için son derece önemli olup, araştırmamıza katılan öğrencilerin diğer çalışmalara benzer iletişim beceri düzeylerine sahip olduğu söylenebilir. Özellikle Hemşirelik öğrencilerinin bireyi anlama ve bireye yardım edebilmesinde iletişim becerileri gereklidir. Bu durum eğitim yaşantısı içerisinde öğrencilerimizin bu alanda sahip oldukları becerileri uygulamaya aktarabilmeleri için gerekli olan olanakların yaratılmasının önemini de ortaya koymaktadır. Hemşirelik öğrencilerinin BESYO öğrencilerinden daha yüksek düzeyde iletişim becerilerine sahip olması beklenen bir durumdur. Bu durumun, Hemşirelik öğrencilerinin lisans eğitimleri boyunca çeşitli derslerde "İletişim" ile ilgili eğitim almalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu iki bölüm ve diğer üniversite bölümleri arasında sonuçlardaki farklılıklar, öğrencilerin eğitiminde iletişim becerisini geliştirebilecek farklı ve daha etkili eğitim öğretim metodlarının kullanılmış olmasından kaynaklanmış da olabilir.

Çalışmada Hemşirelik öğrencilerinin dördüncü sınıf İBDÖ puan ortalamaları birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara göre yüksek bulunmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. BESYO öğrencilerinde ise

farklı bir durum söz konusu olup, ikinci sınıf öğrencilerinin İBDÖ puan ortalamaları en yüksek dördüncü üçüncü ve birinci sınıf ortalamalarının ise düşük olduğu belirlenmiştir. Fakat BESYO öğrencilerinin İBDÖ puan ortalamalarında farklılıklar olsa da sonucun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın aksine Tutuk, Al ve Doğan (2002)'nin araştırmasında Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerileri düzeylerinde birinci ve ikinci sınıf öğrencileri ile üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur (6). Çalışmalarda BESYO öğrencilerinin sınıf düzeyi ile iletişim becerisi arasında anlamlı fark bulunmadığı bildirilmektedir (9,10,17). Benzer olarak Görmüş, Aydın ve Ergin (2013)'nin İşletme Bölümü öğrencilerinin (18), Dilekman, Başçı ve Bektaş (2008)'in bir Eğitim Fakültesinin değişik bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin (19), Şirin ve İzgar (2013)'in üniversite öğrencilerinin (20), Aşçı, Hazar ve Yılmaz (2015) ile Bingöl ve Demir (2011)'in Hemşirelik Bölümü öğrencilerinin sınıf seviyesine göre iletişim becerilerinde anlamlı fark olmadığı bulunmuştur (13,8). Lisans düzeyinde verilen eğitimin bir sonucu olarak üniversite öğrencilerinin sınıf seviyesi arttıkça iletişim becerilerinin özellikle dördüncü sınıfların lehine artması beklenmektedir. Ancak elde edilen bulgulardan bu durumun gerçekleşmediği görülmektedir. Öğrencilerin iletişim becerilerinin istenilen düzeye ulaşması ve geliştirilmesi açısından bu durum önem taşımaktadır. Her iki okulun ders müfredat programı iletişim becerileri açısından yeniden sorgulanmalı ve iletişim becerilerini olumlu yönde geliştirebilecek ders içerik ve öğretim yöntemi düzenlemelerinin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Yapılan bir çalışmada lisans ve üzeri eğitimin, hemşirelerin iletişim becerilerinin davranışsal boyutunu olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Hemşirelerin çalışma yıllarına göre, 20 yıl ve üzeri çalışanların iletişim becerilerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < .05$) (2). Bu bulgular öğrencilerin iletişim becerilerinin mesleki hayatlarında da desteklenmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Cinsiyet açısından incelendiğinde her iki bölümde kadın öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları erkek öğrencilerden yüksek çıkmasına karşın istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Bölümler arası karşılaştırmaya bakıldığında ise hem kadın hem erkek öğrenciler arasında Hemşirelik öğrencileri lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Literatür, bu çalışmanın bulgularına benzer olarak kadın öğrencilerin iletişim becerilerinin daha iyi olduğunu göstermektedir (1,8,13,17,25,26). Bu çalışmaya benzer olarak iletişim becerilerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığını destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır (9,10,12,14,15,18,20). Kılıçgil, Bilir, Özdiçin,

Eroğlu ve Eroğlu (2009) çalışmalarında Ankara Üniversitesi BESYO öğrencileri arasında iletişim becerisiyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmasına karşın; Çukurova Üniversitesi BESYO öğrencileri arasında iletişim becerisiyle cinsiyet arasında ilişki olmadığını tespit etmişlerdir (4). Aynı çalışmada her iki üniversitenin BESYO öğrencileri arasında iletişim becerisiyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, bu ilişkinin kadın öğrencilerin iletişim becerisinin erkek öğrencilerden çok daha iyi olmasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir (4). Her ne kadar iletişim becerisi öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir olgu olsa da iletişim becerileri açısından kadınlar ve erkekler arasında bir takım farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu farklılıkların da toplumsallaşma sürecinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Başka bir deyişle farklılıkların temelinde biyolojik cinsiyet değil, toplumsal cinsiyet rolleri yatmaktadır (18). Her iki meslek grubunun da cinsiyet gözetmeksizin iletişim becerileri ile donatılmış olması gerekmektedir. Bu nedenle eğitim esnasında erkek öğrencilerin iletişim becerisi algılarının, kız öğrencilerden daha düşük olduğu bilinmeli ve bu beceriyi geliştirecek girişimlere ağırlık verilmelidir. Bazı araştırmalar oyunlaştırma, laboratuvar ortamlarında öğrencilere rol verilerek yapılan uygulamaların iletişim becerilerini geliştirdiğini göstermektedir (13). Öğrencilere iletişim becerilerinin öğretilmesindeki yetersizlikler, deneyimler, klinik ortam, teknoloji, neslin özellikleri gibi pek çok faktör teori ve uygulama arasında farklılıklara neden olmaktadır. Bu nedenle iletişim becerilerinin öğretilmesinde geleneksel öğretim metotlarından farklı olarak olabildiğince gerçek hayata uyarlanmış kombine öğretim stratejilerinin kullanılması önerilmektedir (21,22,23).

Çalışmada BESYO öğrencilerinin spor yapma ortalamasının Hemşirelik öğrencilerine göre yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın İBDÖ puan ortalamalarının ise Hemşirelik öğrencileri lehine anlamlı olduğu bulunmuştur. Özşaker (2013) çalışmasında spor yapan öğrencilerin iletişim becerileri puanlarının spor yapmayan öğrencilere göre daha yüksek belirlerken, iletişim becerileri puanlarının anlamlı olmadığını tespit etmiştir (10). Bir araştırma spor yapmanın iletişim becerisi düzeylerinde etkili olmadığını gösterirken (9) spor yapmanın etkili olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (24). Sporun bireyler üzerinde iletişim becerilerine olumlu yönde katkı sağlayabileceği düşünülürken elde ettiğimiz bulgular bu durumu desteklememiştir. BESYO öğrencilerinin spor yapma oranlarının yüksek olmasına rağmen İBDÖ puan ortalamalarının Hemşirelik öğrencilerine göre düşük olması beklentimiz dışındadır. Bu durum Hemşirelik öğrencilerinin, BESYO öğrencilerine göre daha fazla Anadolu Lisesi ve büyük şehirlerde yaşamasından, buna bağlı mesleki

eğitime başlarken iletişim becerileri yönünden kısmen gelişmiş iletişim becerilerine sahip olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada öğrencilerin yaşamlarını geçirdiği yerleşim yerlerine bakıldığında köy, kasaba ve ilçelerde yaşayanların İBDÖ puanlarında anlamlı farklılık bulunmazken şehir ve büyük şehirlerde yaşayanlarda hemşirelik öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bingöl ve Demir (2011) araştırmasında SYO öğrencilerinin yaşadığı yere göre İBDÖ puan ortalaması incelendiğinde büyük şehirde yaşayanların 102.34 ile daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (8). Yerleşim yeri büyüdükçe sosyal hayattaki rollerin ve sorumlulukların artması sonucu olarak bireylerin iletişim becerilerini daha fazla geliştirmeleri beklenebilir (8). Ancak araştırmaların çoğu yaşanan yerin iletişim becerilerinde etkili bir faktör olmadığını göstermektedir (1,10,13,17). Hemşirelik öğrencilerinin baba ve anne eğitimleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu saptanırken BESYO öğrencilerinin çoğunluğunun ortaokul ve üzerinde eğitime sahip oldukları ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir. Bazı çalışmalar baba eğitim düzeyine göre anne eğitim düzeyinin iletişim becerilerinde daha etkili olabileceğini göstermektedir (12). Ancak bu çalışma bulgularını destekleyen pek çok araştırmada anne ve babanın eğitim düzeyi ile iletişim becerisi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmiştir (9,10,13,17,25). Bu çalışmada anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça iletişim becerisi düzeyinin artabileceği beklenmekte iken, araştırma sonuçları bu beklentiyi doğrulamamıştır. Bu durum eğitim sistemi içinde iletişim becerilerine verilen önemin yetersizliği yanı sıra kültürden de kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada BESYO öğrencilerinin aylık geliri hem 2000 TL ve altı ve hem de 2000 TL üzerinde olan öğrencilerin, hemşirelik bölümü öğrencilerine göre daha düşük İBDÖ puan ortalamalarına sahip olduğu ve bölümler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu, bölümün kendi içinde ise anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular literatür ile benzerlik göstermektedir (1,13,17,27). Bingöl ve Demir (2011) araştırmasında öğrencilerin ailelerinin aylık

gelir düzeyi ile İBDÖ puan ortalamaları arasındaki ilişkiye göre en yüksek İBDÖ puan ortalaması 102.35 ile aylık gelir düzeyi 1000-1500 TL olan öğrencilerin, ikinci sırada da 102.27 ile aylık gelir düzeyi 1000 TL den az olan öğrenciler olarak saptanmış olup sonucun istatistiksel olarak anlamsız olduğunu belirtmişlerdir (8). Yeterli gelirin verebileceği özgüven, rahatlık ve alım gücü bireyin daha kolay iletişime geçme ve sürdürmesinde etkili olabilir (8). Bu doğrultuda çalışmada gelir düzeyindeki artışın iletişim beceri düzeyinde de olumlu etki etmesi beklenmekteydi. Fakat çalışma bulguları bu görüş ile örtüşmemiş, bu bağlamda iletişim becerisi düzeyinin ailenin gelir düzeyi ile ilişkili olmadığı düşünülmektedir.

Sonuç ve öneriler

İletişim becerilerini etkin kullanmak insan ilişkisine dayalı olan her iki meslek grubu için son derece önemlidir. Bu bağlamda Hemşirelik ve BESYO öğrencilerinin iletişim becerilerinin sınıf düzeylerinde artış olması gereklidir. Özellikle Hemşirelik mesleğinde giderek sayısı yükselen erkek öğrenci grubu düşünüldüğünde iletişim becerilerinin bu grupta arttırılmasına yönelik uygulamalar önem taşımaktadır. Lisans düzeyinde iletişim becerilerinde yeterli artışın görülmemesi her iki bölümün mevcut ders müfredatında iletişim becerilerine katkı sağlayabilecek derslerin eksikliğinden kaynaklanmış olabilir. Bu durumun giderilmesi için bazı düzenlemeler yapılmasının ve öğrencilerin iletişim beceri düzeylerini geliştirmesinin mesleki açıdan son derece önemli bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlar eğitimcilere müfredat hazırlama sürecinde, iletişim becerileri öğretim yöntemlerini belirlemede rehberlik edebilir ve var olan uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Hizmet içi eğitim programları ile her iki grubunda iletişim becerilerinin desteklenmesi yararlı olabilir. Ayrıca öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri ve iletişim becerilerinin geliştirilmesinde okul dışı etkinlikler ve hayat boyu öğrenme stratejisinin öneminin fark ettirmesinin yarar sağlayabileceği düşünülmektedir. Gelecekte öğrencilerin iletişim beceri düzeylerini farklı bakış açılarından (akademisyenlerden, uygulama alanlarındaki bireylerden gibi) değerlendiren çalışmalara odaklanılabilir.

Kaynaklar

1. Erigüç G, Şener T, Eriş H. İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi: Bir Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 2013; 16: 45- 65.
2. Kumcağız H, Yılmaz M, Çelik SH, Avcı İA. Hemşirelerin İletişim Becerileri: Samsun İli Örneği. Dicle Tıp Dergisi, 2011; 38: 49-56.
3. Ersanlı K, Balcı S. İletişim Becerileri Envanterin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. Türk PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) Dergisi, 1998; 10: 7-12.
4. Kılıçgil E, Bilir P, Özdiñç Ö, Eroğlu K, Eroğlu B. İki Farklı Üniversitenin Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2009; 7: 19-28.
5. Özdemir GA, Kaya H. Midwifery and Nursing Students' Communication Skills and Life Orientation: Correlation With Stres Coping Approaches. Nursing and Midwifery Studies 2013; 2: 198-205.
6. Tutuk A, Al D, Doğan S. Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerisi ve Empati Düzeylerinin Belirlenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2002; 6: 36-41.
7. Arifoğlu B ve Razi G.S. Birinci Sınıf Hemşirelik Öğrencilerinin Empati ve İletişim Becerileriyle İletişim Yönetimi Dersi Akademik Başarı Puanı Arasındaki İlişki. DEUHYO ED 2011; 4: 7-11.
8. Bingöl G, Demir A. Amasya Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri. Göztepe Tıp Dergisi, 2011; 26: 152-59.
9. Yılmaz İ, Çimen Z. Beden eğitimi öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2008; 10: 3-14.
10. Özşaker M. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Benlik Saygılarının Değerlendirilmesi. International Journal of New Trends in Arts, Sports and Science Education 2013; 2: 29-39.
11. Kuzu A, Eker F. Hemşirelik Öğrencilerinin Duygusal Zeka ve İletişim Becerilerinin Diğer Üniversite Öğrencileri ile Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 2010; 3: 14-29.
12. Erigüç G, Eriş H, Kabcıoğlu F. Hemşirelik Öğrencilerinin Duygusal Zeka ve İletişim Becerileri: Harran Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Örneği. International Online Journal of Educational Sciences 2014; 6: 398-412.
13. Aşçı Ö, Hazar G, Yılmaz M. Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve İlişkili Değişkenler. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2015; 6: 160-65.
14. Gülbahçe Ö. K.K. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin İncelenmesi. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2010; 12: 12-22.
15. Mutlu OT, Şentürk HE, Zorba E. Üniversite Öğrencisi Tenisçilerde Empatik Eğilim ve İletişim Becerisi. International Journal of Science Culture and Sport 2014; 129-37.
16. Korkut F. İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 1996; 2: 18-23.
17. Tepeköylü Ö, Soytürk M, Çamlıyer H. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerisi Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2009; 7: 115-24.
18. Görmüş AŞ, Aydın S, Ergin G. İşletme Bölümü Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Cinsiyet Rollerine Bağlamında İncelenmesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 2013; XV: 109-28.
19. Dilekman M, Başçı Z, Bektaş F. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008; 12: 223-31.
20. Şirin H, İzgar H. Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Olumsuz Otomatik Düşünceleri Arasındaki İlişki. İlköğretim Online, 2013; 12: 585-96.
21. Ross L. Interpersonal skills education for undergraduate nurses and paramedics. Journal of Paramedic Practice, 2012; 4: 655-61.
22. McCarthy B, Trace A, O'Donovan M. Integrating psychology with interpersonal communication skills in undergraduate nursing education: Addressing the challenges. Nurse Education in Practice, 2014; 14: 227-32.
23. Wang W, Liang Z, Blazek A, Greene B. Improving Chinese nursing students' communication skills by utilizing video-stimulated recall and role-play case scenarios to introduce them to the SBAR technique. Nurse Educ Today, 2015; 35: 881-87.
24. Tepeköylü Öztürk Ö, Soytürk M, Daşdan Ada EN, Çamlıyer H. Üniversite Takımlarında Sporcu Olan Öğrencilerle Spor Yapmayan Öğrencilerin İletişim Becerisi Düzeylerinin Karşılaştırılması. Spor Bilimleri Dergisi, 2011; 22: 43-53.
25. Çetinkaya Z. Türkçe Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 2011; 9: 567-76.
26. Koç B, Terzi Y, Gül A. Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri ile Kişilerarası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2015; 4: 369-90.
27. Köker S, Evrengöl A, Canat S. Ergenlerin ana babaları ile iletişimlerini algılama düzeyleri. Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi, 2005; 1: 75-8.